

Prima carte ieșită din tiparnița de la Treisfetitele Iași a ambițiosului domn Vasile Lupu, a fost Cazania „Carte românească de învățătură dumenecele preste ani și la praznice împărătești și la svânți mari, cu dzisa și cu toată cheltuiala lui Vasile, voivodul și Domnul Tării Moldovei, din multe scripturi talmăcită din limba slavoniască pre limba romeniască de Varlaam, Mitropolitul de Tara Moldovei. În tiparul domnesc, în Mănăstirea a Trei Svetiteli, în Iași, de la Hristos 1643”¹.

Tradusă de Varlaam **Cartea românească de învățătură** este cunoscută sub denumirea de „Cazania lui Varlaam”.

Izvoarele Cazaniei sînt mai multe: unul este slavon, iar celelalte par a fi din țară și anume, o cazanie a lui Udriște Năsturel, tradusă din rusește la Govora și alta a lui Coresi, Evanghelia cu învățătură din 1581, Brașov.

Confruntînd părțile comune ale celor trei cazanii — G. Scorpan, conchide că: „Textul lui Varlaam apare întotdeauna prelucrat”². Mărturie sînt cîteva date legate de mersul lucrării spre apariția ei la tipar: 1636 manuscrisul era gata de tipar, în 1641 intră la tipar, în 1643 vede lumina lumii — „pre limba noastră românească ce nare carte pre limba sa, cu nevoie iaste a înțelege cartea alții limbi”³.

Dacă în structura pravilelor partea personală a lui Varlaam nu poate fi delimitată în întregime — în literatura omiletică sînt prea multe lucruri comune —, aportul lui în formarea limbii literare este vizibil și poate fi urmărit. Unii istorici literari devin unilaterali atunci cînd susțin că limba Cazaniei este în exclusivitatea o limbă populară, și anume cea moldovenească. „Într-adevăr, scrisul lui Varlaam deși au trecut peste el trei veacuri se citește și astăzi cu ușurință și cu plăcere chiar, intrucît limba lui se înfățișează curățită de acele expresiuni și cuvinte slave rebarbative, care încă încâlceau urzeala limbii române din vechile texte religioase”⁴. Într-o vreme cînd cultul divin se săvîrșește în limba slavă, cuvintele și expresiile din această limbă se întîlnesc rar în scrisul său, iar cînd se mai găsesc, cuvintele slave sînt împerecheate cu elemente latine azi dispărute din circulația limbii.

La o analiză atentă a tiparelor sintactice în care se desfășoară fraza lui plină de comparații pitorești și expresii plastice observăm că ele, tiparele, nu se deosebesc prea mult de cele de azi. Este știut faptul că structurile gramaticale ale unei limbi nu se pot construi și nici menține prin dialecte regionale, ci numai prin limba unitară scrisă.

În urma unor cercelări specializate în conceptul de limbă și literatură veche românească s-a arătat pe temelii sigure că „limba Cazaniei lui Varlaam este limba românească scrisă, așa cum fusese statornicită prin tipăriturile coresiene, care circulau încă pe vremea sa în Iași — Faptele apostolilor —, cu semnătura lui Gavril Hatmanul, fratele lui Vasile Lupu”⁵.

Se observă din parcurgerea textului, că însuși Varlaam elimină din scris unele moldovenisme cu care era obișnuit pentru a-și însuși din tipăriturile coresiene formule muntești, care de fapt păstrasera mai bine „fonetismul latin al limbii române”⁶.

Cine citește azi Cazanua, vede că Varlaam este pe deplin conștient că scrie pentru „întreaga seminție românească, pentru ca să înțeleagă hiecină, să se învețe”⁷ — de a nu rupe unitatea spirituală a neamului, de a nu se abate de la tradiția stabilită cu o jumătate de veac înainte de Coresi. Așadar munca lui de traducător reprezintă în procesul de formare a limbii noastre literare un mare pas înainte curățind-o de slavonisme și apropiind-o de limba vie. Tocmai prin simplitatea expunerii și frumusețea limbii în care a scris-o, lucrarea Mitropolitului Varlaam s-a impus peste veacuri și ca o carte de lectură. Această particularitate unică în felul ei, i-a adus mare popularitate în vreme făcând-o să fie cea mai circulată carte. În anul 1644, retipărind Evanghelia învățătoare apărută mai întâi la Govora, în 1642, Melitie Macedoneanu a reproduș în noua ediție⁸, cu mici omisiuni, textul Cazaniei lui Varlaam. Părți din lucrarea lui Varlaam au intrat și în componența colecției de predici apărută la Alba Iulia în 1699 sub titlul Chiriadodromion, retipărită apoi la București în 1732. Cunoscutul copist Vasile Sturza Moldoveanu a transcris textul Cazaniei lui Varlaam în anul 1708 pe cînd se afla în „sat în Santu Andriaș, lângă Temisvara”⁹. În Transilvania au mai circulat și alte copii și numeroase exemplare tipărite identificîndu-se pînă acum peste 33 exemplare — iar în B.A.R. există trei copii după această răspîndită scriere. Mai aproape de noi o lucrare catalog a lui Florian Dudaș : „Cartea veche românească în Bihor — Oradea 1977”, vorbind de circulația cărții în această regiune, printr-o însemnare ne spune că la Iași în 1643 s-ar fi cumpărat chiar de la Varlaam, Cazanua cu „patru galbeni de aur”, pentru care vreme prețului era mare și cumpărătorul nu putea fi decît cu dare de mină, iar cînd o găsim la unele biserici, ea este ori o donație a unei personalități a vremii sau cumpărată de toată obștea. Lipsa de carte și dorința mare a românilor din Transilvania de a citi și de a avea carte românească în biserică, face ca asemenea cărți să se găsească în număr mai mare peste munți și mai puține în jurul tipografiei născătoare. În județul Vaslui am găsit numai două exemplare : unul la Pribești și al doilea la o instituție de stat : Biblioteca „Stroe Belloescu” din Bîrlad. Comu-

nicarea noastră își propune să se ocupe de cea dintii.

Insemnările pe carte sînt multe, din diferite perioade și aparțin mai multor pisari. La foaia 294 este consemnat: „Aici au scris Neculai sîn Andrei Daric, în dzilele Ducăi Vodă”. După cum vedem însemnarea pomenește întîii pe domnul Duca Vodă care a domnit în trei rinduri — 1666—1684, Sîn Andrei este diac, sau a fost și face un exercițiu de mîină copiind din fața sa sau din memorie un act domnesc redactat în slavonă: „Io Duca voievod, din mila lui Dumnezeu domnitor al Țării Moldovei și al Țării Ucrainei. Dat-am carte domniei mele boierului nostru” — nu ni se spune despre ce boier era vorba. Că era scriitor, acest diac, o citim la pag. 198 „Cinstite dumneta frate Apostol, să fii dumneta sănătos. Altă mă închin dumitale cu bună, fericită sănătate. Alta poftescu pe dumneta să-mi dai aceste călimaria dumitale să fii sănătos”. Din nou același scris consemnează un moment dramatic din istoria Moldovei „Să se știe cînd au venit moscalii în Tara Moldovei și s-au bătut cu turcii pe Prut la Stănilești, dreptu Hușu, și au prădat tătari Țara Moldovei și era domnu în Ești Dumitrașcul Vodă și s-au dus cu moscalii. Și s-au bătut vara, în postul Sîn Petrului. Și îmbla veleat 7219 (1711) ca să se știe. Și eu am scris Diac văleat 7220 (1712) iulie 15”. (Fig. 1/1). Însemnarea se găsește la pagina 296 și ne pune în fața celei de a doua domnii a lui Neculai Voievod Mavrocordat — 1712—1716. Aceeași mîină ne dă de știre la pag. 297 „Să se știi cînd s-au cutremurat pămîntul în luna lui februarie în 25 de dzile, gîoi înspre vineri, la cîntatul cucoșilor. Ca să se știi. Cînd îmbla veleat 7222 (1714) februarie 25. Și eu am scris Andrei Diac”.

Zguduit de evenimente diațul consemnează „Să se știe cînd s-au cutremurat pămîntul în luna lui februarie 25, în dzilii lui Neculai Vodă în domnie al doile, după ce s-au bătut turcii cu moscalii și au prădat tătarii Tara Moldovei, vara pe vremea săcerii. Și îmbla let 7219 (1711) atunci, iar cînd am scris, îmbla velet 7222 (1714) martie. Și eu Andrei Diac”. (Fig. 1/2). Din cele relatate credem despre el că era pisar al cancelariei sau fusese, ori călugăr cunoscător de bună carte la vreo mănăstire, schit din ținutul Fălciului.

La pag. 255 se adresează unui mare dregător al Țării Moldovei „Cinstite și al nostru bun prieten dumnealui Lupul Costache cel vornic, cu cînte și cu sănătate ne închinăm dumitali. Cu această obîrșîndu să fii dumitali sănătos într-un Hristos, amin. Andrei iscal” (am iscălit, n.a.). Această închinare se face unui prieten care cu siguranță face o vizită la domnie („al nostru”) și scriitorul o consemnează, dar nu pune data. O putem încadra prin apropiere. Lupul Costache este vel vornic al Țării de Jos, numit chiar de Dimitrie Cantemir, dar titlatura de „al nostru bun prieten” evenimentele au infirmat-o: în bătălia din vara anului 1711 — vel vornicul nu numai că nu participă, dar se încheie cu toate proviziile, hrana, armele și apa, la Schitul Bursuci, Fălciu, ctitorie de familie. Lovitura a fost grea și poate hotărîtoare — pentru înfrîngerea armatelor voievodului moldovean. Sultantul a vrut să pedepsească pe Dimitrie Cantemir prin omorîrea exem-

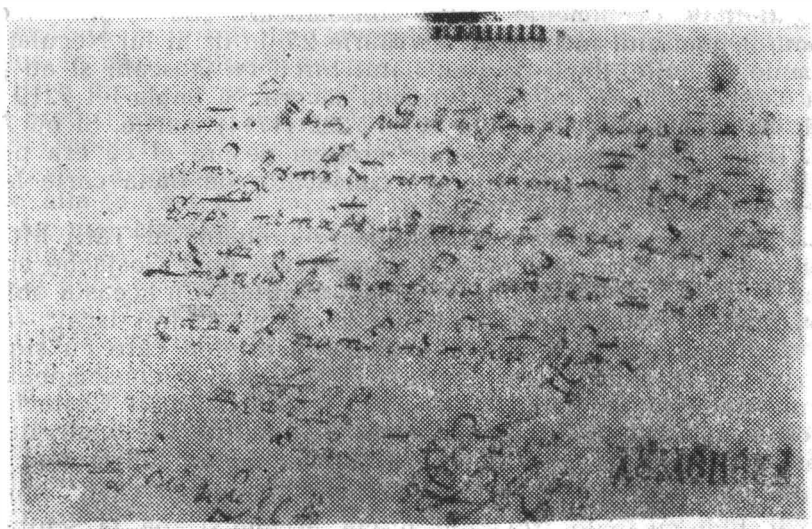
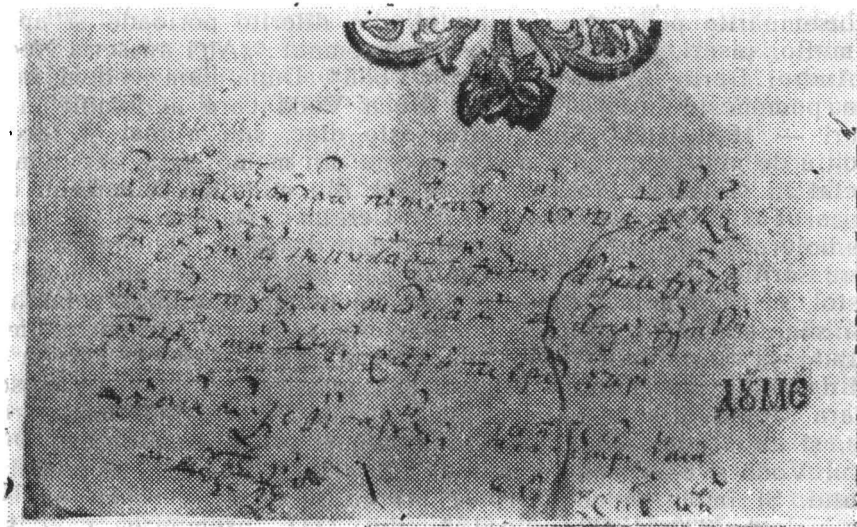

Fig. 1. 1. „Cazania” lui Varlaam, p. 198; 2. „Cazania” lui Varlaam, p. 297.

Fig. 1. 1. „The Teaching Romanian Book” by Varlaam, p. 198;
2. „The Teaching Romanian Book” by Varlaam, p. 297.

plară a voievodului și transformarea țării în pašalic. Unii cronicari ne spun că la schimbarea gândului sultanului, pe lângă războaiele permanente cu austriecii, pericolul rusesc, a fost hotărîtor și gestul vel-vornicului Lupul Costachi, care a demonstrat convingător sultanului, că nu toată țara și nici toți boierii au trădat pe marele stăpin". „Dumnezeu ierte-l și pomenească-l ca bun patriot, nu s-a unit cu domnul, ci strîngînd toate proviziile cerute de Țara de Jos pentru ruși, le-au cărat la moșiile sale, nu le-au trimis la armia rusească, din care au venit în mare lipsă și au corenspondat cu vizirul turcesc și hanul tătărăscu de au venit cu oștile mai grabnic, și fără de vești încungiurînd pe ruși la movila Răbiiiei lângă Prut, în dreptul Hușului, și le-au dat bun freceș" ¹⁰.

După doi ani de închisoare la Varna vel vornicul Lupul Costache „au ieșit de acolo, cu mijlocul hanului, și îndată ce au venit în țară l-au pus vornic mare" ¹¹. Însemnările pe Cazanie confirmă cele spuse de cronicarul Ion Neculce, și aflăm din filele letopisețului că „pre Lupul Costache l-au pus Mihai Racoviță — voievoda — vel vornic de Tara de Jos, la a treia domnie și îmbla veleat 1716" ¹². Credem că însemnarea vizează această domnie (1716—1726), deoarece la următoarea, a lui Grigore Ghica vodă, neamul Costăcheștilor sint prigonîți și unii uciși. În anul 1733 cînd domnea Constantin Vodă, fiul lui Neculai Vodă Mavrocordat aceștia nu mai sint boieri în divan. În a doua domnie a lui Grigore Ghica Vodă apar niște feciori dregători, dar din Costăcheștii cei mari nu apare nimeni.

Comparînd cele trei însemnări ale diacului — 15 iulie 1712, februarie-martie 1714, scrise toate la sfîrșitul unei pravele pe jumătatea albă de jos a paginii, și folosind date istorice cu privire la cariera politică a lui Lupul Costache — putem crede că numai în timpul domniei lui Mihai Racoviță Cehan, domn pămîntean cu ascendență și proprietăți, toate pe cuprinsul județului Vaslui, aceștia au fost în relații bune, au uneltit împreună cu voievodul împotriva Cantemireștilor, iar în unele locuri, unde au putut au pus mîna pe moșiile acestora. Conchidem că însemnarea privitoare la Lupul Costache poate fi datată în anul 1716.

Cu aceeași grafie, cu aceeași cerneală la pag. 379 mai găsim o însemnare — o numim încercare de condei — se referă la formula domnească de intitulare: „Io Neculai Alexandru Voevod, din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Moldovei" — nu are încadrare în dată. Aceste încercări de condei prin formula de intitulare a domnilor — ne demonstrează încăodată că acest Andrei a scris sau chiar făcea parte din cancelaria domnului Neculai Alexandru Mavrocordat. Dovada ne-o fac și cele trei însemnări ce cuprind domnia acestui voievod, iar cu cea de a doua domnie încep de fapt domniile fanariote în Țările Române. Am mai spus, acest diac avea condei bun și se afla în mijlocul evenimentelor, știa să le dea suflul.

La pag. 382 v, găsim o recunoaștere în slavonă: „Am încercat pana și cerneala" și că „milostive doamne și luminate doamne, dă-mu-ți știre măriei dumitale pe un aprodu a măriei dumitale, de tirgu

de Eși, anume Andreiu. Măricei dumitale mă jăluescu că avut doi porci în bucatele noastre deci ne-am luat noi gorștină pentru dinsul. Milostive doamni..." Pe aceeași pagină mai găsim însemnări disparate :

— „Intîia carte-n limbă..."

— „Asta carte limbă românească..."

— „Io Neculai Alecsandru voievod..." (Fig. 2).

— „Astă carte... limbă românească o au izvodit Vasilia voievod și... în dania pre la preoți să citească preuții și asculte... să înțeleagă muncile svinților și cuvintele... să cunoască omenii să se închine lui Hristos și loc... au făcut măriia... domnul Vasiliia vodă nu va mai ci în Tara Moldovii. Să ci într-ani mulți..." (Fig. 3).

Toate sînt niște însemnări, de fapt niște încercări de pană și cerneală și cu certitudine nu mai sînt ale diacului Andrei. Grafica, cerneala și mai ales construcția frazei sînt departe de meșteșugul aceluia. Cu toate acestea cel care scrie face niște aprecieri asupra Cazaniei și consemnează o jalbă către domnie. Și în cazul de față avem de a face cu un pisăr care a văzut documente domnești, sau a văzut însemnările lui Andrei diac; din toate acestea deducem că această Cazanie aparținea unei personalități a vremii, sau cel puțin a fost donată de aceștia unui lăcaș de vază. Ideea se confirmă : „Aciastă carte este a dumnealui socrului Ștefăniță Roset biv-vornic. Scris-au eu Ion Dascăl din satul Tuțcani — pag. 117, în monogramă. Stăpînul este un Roset (Rosetti), care dacă este Ștefăniță, atunci la 1742 la a doua domnie a lui Constantin Vodă Neculai îl găsim vel-paharnic și după aceea vel-vornic al Țării de Jos. Oricum cartea aparținea unui membru al puternicei și influentei familii a Rosetteștilor, care în acea epocă tocmeau și desfăceau domnii și ridicau multe ctitorii mai ales pe cuprinderea ținuturilor Vaslui, Tutova, Bacău. Dascălul Ion, prin faptul că scrie pe ea, ne spune că această carte a fost donată de un Roset, iar satul se afla pe cuprinsul ținutului Fălciu. La foaia 157 găsim o însemnare care nu o putem clarifica în întregime, dar ce este clar ne spune că e vorba de o donație : „El... de la Tămășenii pr... prea... puternicul cel mare și a giuruit iașli beserici".

Credem prin toponimie, că este vorba de Tămășeni — Fălciu, unde se află o biserică a familiei Costăcheștilor, deci cartea înainte de a ajunge la Ștefan Roset, a aparținut celor dintii. La Pribești Cazania ajunge deci printr-un Roset, a cărui familie a ridicat aici un palat și biserica --- cum este pomenită pentru prima dată în documente la 1788¹³.

Sîntem siguri că de la Ștefan Roset, de la mijlocul sec. XVIII Cazania se află la Pribești și va rămîne aici.

La pag. 216 găsim însemnarea „Să se știe de cînd a venit c.c. Lupu Balș 1844 ghenar 1". Deci la această dată, palatul era un lucru înfăptuit și că acest mare spătar și vornic vine la Pribești. Tot aici și tot prin vremea aceasta, Cazania consemnează că a venit chiar domnitorul țării Sturza Ioniță Sandu : „Să se știe de cînd au venitu Ioniță... la Pribești și au ședzut el de o săpt... și l-o apucat simbăt... Mariia". Acum știom sigur că — această carte se afla în biserică datorită notei de la pag. 302. „Cum că această carte este a besericii". Cazania am găsit-o

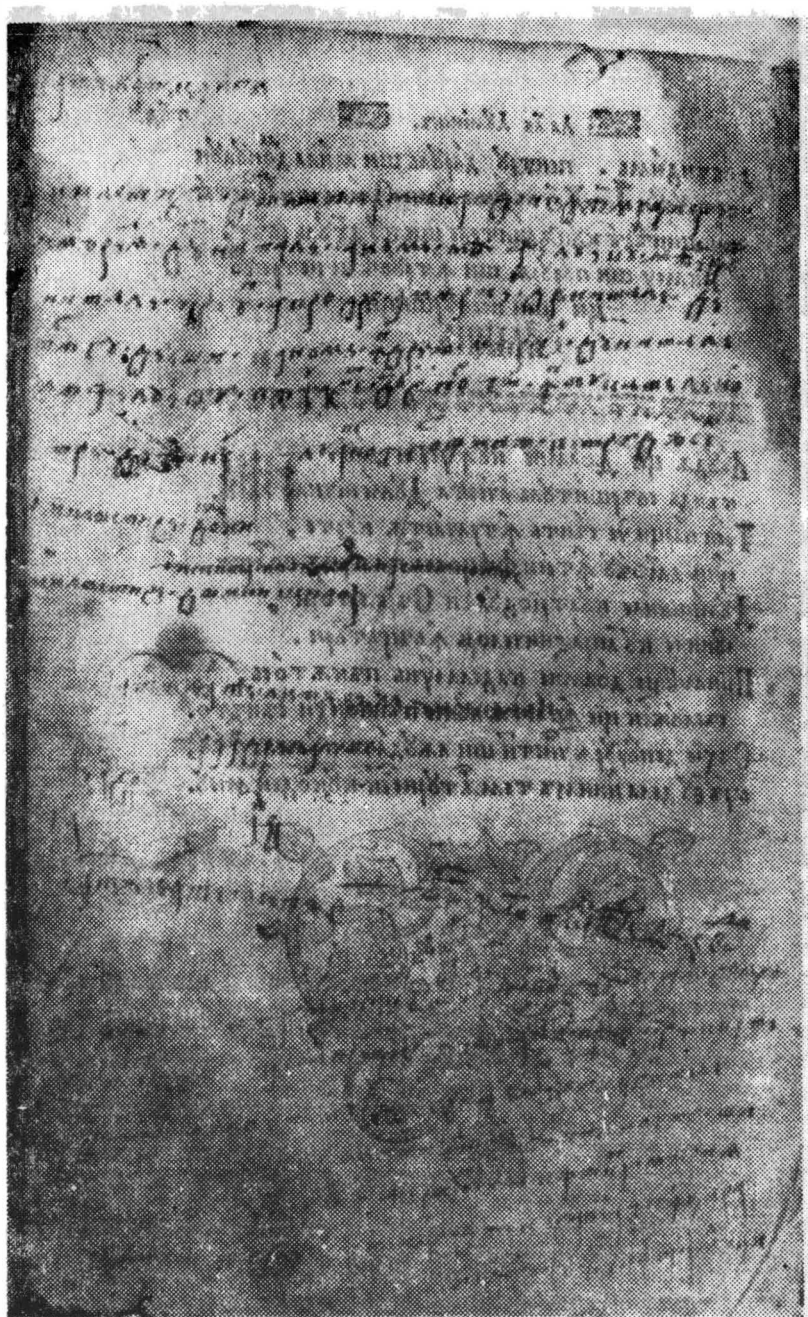

Fig. 2. „Cazania” lui Varlaam, p. 382.
Fig. 2. „The Teaching Romanian Book” by Varlaam, p. 382.
<http://www.cimec.ro> / <http://www.muzeuvaslui.ro>

Fig. 3. „The Teaching Romanian Book” by Varlaam, on the last white page.

Fig. 3. „Cazania” lui Varlaam, foaia de ramă.

<http://www.cimec.ro> / <http://www.muzeuvaslui.ro>

în clopotnița veche unde s-a păstrat în condiții bune. Cazania de la Pribești nu are foaie de titlu, începe cu foaia nr. 9 și se termină cu gravura lui Iliia, cu aducerea moaștelor Sfintei Paraschiva de către voievodul Vasile Lupu. Tiparul în două culori (roșu și negru) cu două feluri de caractere : pină la pag. 218 caractere mari, de la 218-384 — de amindouă felurile, ultima parte numai caractere mici. Capitolele numerotate cu cifre chirilice tipărite în roșu în afară de text, într-un fel de cartuș. Exact ca în B.R.V. — la gravura „Intrarea în Ierusalim — florile” pag. 87, pe lângă semnătura Iliia A., se află și anul 1641. Foarte multe gravuri au explicația grafică în slavonă. În partea a treia la pag. 116 găsim versurile : „Valuri multe ridică furtuna pe mare, mai virtos gândul omului întru lucrare ceare ; Nu atita grija și frica începutului cit grija și primejdia sfârșitului”. Nu avem la Cazanie cele trei foi nenumerotate de la sfârșit, deci nici epilogul slavon care se comunică în B.R.V., poziția 45.

Asupra legăturii cărții s-au făcut intervenții înlocuindu-se lemnul. Înbrăcămintea în piele neagră cu medalion în centru în formă de inimă, cuprinde scena răstignirii, la colțurile dreptunghiului care cuprinde mijlocul copertei, așezate simetric sint figurile celor patru evangheliști. Coperta a doua verso are motive liniare și florale simple. Toată ornamentația este executată prin impresiune la rece. Toate acestea și patina veacului ne face să credem că legătura este cea pe care au lucrat-o meșterii lui Varlaam.

Cazania găsită de noi la Pribești constituie o dovadă de document, că și pe melegurile ținutului Vaslui, locuitorii au cunoscut și folosit originalul Cazaniei.

Cazania lui Varlaam este un monument viu de limbă românească, o lumină ce străbate veacul până dincolo de noi și ne-a făcut să avem o literatură pentru mulți, chiar dacă drumul a fost anevoios.

În Cazania lui Varlaam însemnările ne vorbesc de evenimente istorice de prima mână și care s-au petrecut în Moldova și în speță în ținuturile Vasluiului.

Bătălia de la Stănilești e un hotăr dramatic : de la Mihai Viteazul, Dimitrie Cantemir e primul domnitor care se ridică cu război împotriva împărăției turcești și cheamă țara ca Ion Vodă cel Cumplit.

Cîteva alte însemnări vorbesc de două familii mari boierești din ținuturile Fălciu-Vaslui, ctitori însemnați de monumente istorice și dătători de urmași cărturari cum a fost mitropolitul Veniamin Costache.

Cazania de la Pribești se dezvăluie ca un unicat și prin legătura sa originală, dar mai ales printr-o particularitate ce se leagă de restaurarea foilor din interior prin lipirea la cotor pentru fixarea, tot cu foi dintr-o tipăritură slavonească. Nu putem ști sigur cînd și de cine s-a făcut această intervenție atît de originală ; dar faptul în sine de a se sacrifica o tipăritură slavonă pentru a repara Cazania ne demonstrează într-un plan practic și la nivelul cel mai larg cu putință că această carte era de o mare folosință și de un înalt prestigiu.

Astăzi Cazania (aflată în custodie la Muzeul județean Vaslui) reprezintă un monument de limbă și literatură românească întregind patrimoniul spiritual cu încă o operă de inestimabilă valoare.

NOTE

¹ Cartea se găsește în custodia Muzeului județean Vaslui, la secția „Carte veche românească”.

² N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1980, p. 194.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ P. Haneș, *Vechile noastre cazanii, Coresi, Varlaam, Mănăstirea Dealu, Pricetenii istorici literare*, București, 1931, p. 133.

⁶ Nicolae Cartojan, *op. cit.*, p. 195.

⁷ Varlaam, *Cazania*, 1643, Iași.

⁸ Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*, București, 1968, p. 69.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ C. Sion, *Arhondologia Moldovei*, București, 1973, p. 20.

¹¹ Ion Neculce, *Letopisclul Țării Moldovei precedat de O samă de cuvinte*, București, 1968, p. 122.

¹² *Ibidem*.

¹³ Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 664.

THE TEACHING ROMANIAN BOOK OF THE MITROPOLITAN VARLAAM FOUND AT PRIBEȘTI-VASLUI

„The Teaching Romanian Book” of the Mitropolitan Varlaam found at Pribești-Vaslui, sets itself first through notings about important historical events which took through in the lands of Vaslui, being linked to the ruler of Moldavia, Dimitrie Cantemir and the battle of Stănilești, near the Prut, in 1711.

On the second hand, the book is a real unique one through the keeping of the original binding, of Varlaam's handicraftsmen, especially through the restoration — the reparation of the inner leaves with leaves from a Slavonic printing. These elements show us surely again, that the people and language consciousness was a completed fact and the Slavonic language was nothing but a temporary cover for the Romanian soul.